

Я ніколи не бачив мого друга в такому розквіті розумових і фізичних сил, як у 1895 році. Слава його дедалі зростала, внаслідок цього неабияк збільшилась практика, і "я повівся б принаймні невиховано, коли б хоч натяком дав зрозуміти, хто саме з видатних людей переступав поріг нашої скромної оселі на Бейкер-стріт у ролі прохачів. Проте Холмс, подібно до всіх великих художників, працював тільки з любові до мистецтва і, як мені було відомо, рідко,— за винятком справи, що стосувалась герцога Холдернесського,— вимагав великої винагороди за свої неоціненні послуги. Він був настільки не від світу цього — чи такий норовистий,— що часто відмовляв у допомозі сильним і багатим, якщо їхні проблеми не знаходили в його душі відгуку, і в той же час міг цілими тижнями напружено розслідувати справу якого-небудь незначного клієнта, якщо вона вирізнялася з-поміж інших неординарністю й драматичністю, тобто тими якостями, які завжди припадали до вподоби його багатій уяві й кидали виклик професійній майстерності.

Цього пам'ятного 1895 року Шерлок Холмс розкрив цілу низку як цікавих, так і безглузвих справ, починаючи від знаменитого розслідування причини наглої смерті кардинала Тоски (це розслідування проводилось на настійне прохання його святості папи римського) й кінчаючи арештом Вілсона, сумнозвісного тренера канарок,— цим самим було знищено розсадник зарази в східному Лондоні. Впритул за цими гучними справами йшла трагедія у Вудменс Лі — смерть капітана Пітера Кері сталась там за вкрай незрозумілих обставин. І ніякі записки про славні звершення містера Шерлока Холмса не були б повними без звіту про цей дуже незвичайний випадок.

Протягом першого тижня липня мій друг часто й надовго зникав з нашої квартири, з чого я зрозумів, що він чимось заклопотаний. А той факт, що кілька хамулуватих на вигляд чоловіків у цей час приходили до нас і питали капітана Безіла, дав мені зрозуміти, що Холмс десь діє, ховаючи свою грізну особу під вигаданим ім'ям і під однією з численних личин. Він мав у різних кінцях Лондона не менше п'яти потаємних сховків, де у нього була можливість змінювати свою зовнішність. Про те, що він

робить, Холмс нічого мені не розповідав, а я не маю звички прискорювати вияви довіри. Про характер свого розслідування він уперше дав мені недвозначно зрозуміти у досить незвичайний спосіб. Того ранку він пішов з дому ще до сніданку, а я саме снідав, коли він, повернувшись, широкою ходою увійшов до кімнати, не знімаючи капелюха й тримаючи під рукою, наче зонтик, величезний гарпун з гострими зазубнями.

— Боже мій, Холмсе! — вигукнув я.— Невже ви хочете сказати, що розгулювали по Лондону з оцією штуковиною?

— Я тільки з'їздив до м'ясника й назад.

— До м'ясника?

— І повернувся з чудовим апетитом. Не може бути ніяких сумнівів, мій любий Вотсоне,— фізичні вправи перед сніданком дуже корисні. Але я готовий побитися об заклад, що ви не здогадаєтесь, які саме вправи я виконував.

— І не хочу здогадуватись.

Холмс, стиха посміюючись, налив собі кави.

— Якби ви зазирнули в підсобку крамниці Оллер-дайса, ви побачили б там, що на гаку в стелі висить свиняча туша, а якийсь джентльмен, скинувши сюртук, люто б'є її ось цією зброєю. Той енергійний джентльмен — я, і мені довелось переконатись, що хоч як би старався, я не можу простромити тушу з одного удару. Чи не хочете спробувати самі?

— Нізащо в світі. Але чому ви таке виробляєте з тушею?

— Тому що мені здається: це може так чи так допомогти розібратися в таємничій історії у Вудменс Лі. А, Гопкінс, я одержав вашу телеграму вчора ввечері і чекаю вас. Заходьте, сідайте з нами снідати.

Наш відвідувач виявився навдивовижу моторним чоловіком десь років тридцяти, і хоч одягнений він був у твідовий костюм приємного кольору, але його виправка свідчила про те, що він більше звик до мундира поліцейського. Я зразу ж упізнав Стенлі Гопкінса, молодого інспектора поліції, якому Холмс пророкував неабияке службове майбутнє, а той у свою чергу шанобливо вважав себе учнем славнозвісного детектива й захоплювався його науковим методом. Обличчя в Гопкінса було похмуре, з глибоко пригніченим виглядом він сів у крісло.

— Ні, дякую вам, сер. Я вже поснідав. Я ночував

у місті, бо приїхав ще вчора для доповіді.

-І Про що вам довелось доповісти?

— Про невдачу, сер. Про цілковиту "невдачу.

— Ви хоч трохи просунулись уперед?

— Ні.

— Ось тобі й маєш! Тоді я повинен сам ознайомитись з цією справою.

— Господи, як мені хочеться, щоб ви з нею ознайомились, містере Холмсе! Ця справа — для мене перший великий шанс показати себе, а я не можу дати їй ради. Будьте ласкаві, допоможіть мені.

— Добре, добре. Так трапилось, що я вже прочитав, і досить уважно, усе, що стосується вашої справи, включаючи й газетний звіт про те, як

просувається розслідування. До речі, що ви думаєте з приводу знайденого на місці злочину капшука з тютюном? Чи не в ньому ключ до розгадки таємниці?

Гопкінс здивувався:

— Капшук належав убитому, сер. Всередині в нього ініціали. Зроблено його з тюленьчої шкіри, а покійний же був старим мисливцем на тюленів.

— Але ж там не знайшли люльки.

— Так, сер, люльки ми не знайшли. Бо він і справді палив дуже мало, але ж він міг тримати тютюн для своїх друзів.

— Безперечно. Я завів про це мову тільки тому, що якби цю справу розслідував я, то швидше за все зробив би той капшук вихідним пунктом у своїх пошуках. Але ж мій друг доктор Вотсон нічого про цю справу не знає, та й я теж не від того, щоб послухати ще раз, у якій послідовності відбувались події. Розкажіть нам у кількох словах про найістотніше.

Стенлі Гопкінс видобув з кишені довгу вузьку смужку паперу:

— У мене тут записано деякі дані, які дадуть вам певне уявлення про життєвий шлях покійного капітана Пітера Кері. Народився він 1845 року — отже, йому було п'ятдесят. Він був одним з найбільш відважних і удачливих мисливців на тюленів та китів. У 1883

році командував паровим мисливським судном "Морський одноріг" з Данді. Того ж року зробив поспіль кілька успішних рейсів, а наступного 1884 року вийшов у відставку. Після цього кілька років подорожував і кінець кінцем купив собі невеличкий маєток Вуд-менс Лі поблизу Форест Роу в графстві Суссекс. Там прожив шість років і там-таки вмер рівно тиждень тому.

Цей чоловік відрізнявся деякими своєрідними рисами. У повсякденному житті був суворим пуританином — мовчазним і похмурим. Сім'я його складалася з дружини й двадцятилітньої дочки, в домі тримали ще двох служниць. Служниці без кінця мінялись, бо життя там ніколи не було радісним, а подеколи ставало просто нестерпним. Пітер Кері часто пиячив, і коли упивався до нестями, ставав справжнім недолюдком. Відомо, що він не один раз виганяв з дому посеред ночі дружину з дочкою й періщив їх лозиною, ганяючись за ними по парку доти, поки все сусіднє село не просипалось від їхніх зойків.

Одного разу Кері було викликано в суд за жорстоку словесну образу старого священика, який відчув потребу напутити його. Коротко кажучи, містере Холмсе, іншого такого небезпечного чоловіка, як Пітер Кері, важко було знайти, і я чув також, що він був такий самий і тоді, коли командував кораблем. Серед моряків його звали Чорний Пітер,— і це прізвисько йому дали не тільки через смаглявий колір обличчя й величезну чорну бороду, а й через несамовиту вдачу, яка наводила жах на всіх, хто його оточував. Не треба казати, що всі сусіди ненавиділи й уникали його і що я не почув і слова жалю з приводу його страхітливої смерті.

Ви, містере Холмсе, безперечно, читали в газетному повідомленні про хід слідства, яка "каюта" була в цього чоловіка, але ваш друг, можливо, про неї не чув. За кількасот ярдів від будинку капітан побудував собі дерев'яну хатинку — він завжди називав її каютою,— там він і спав кожну ніч. Це була маленька, на одну кімнатку, халупа розміром шістнадцять на десять футів. Ключ від неї він тримав у себе в кишені, сам стелив собі постіль, сам прибирав і нікому не дозволяв переступати її поріг. У двох її стінах, одне проти одного, є по маленькому віконцю, які ніколи не відчинялись і завжди були запнуті занавісками. Одне з віконць виходить на шлях, і коли в хатині вночі горіло світло, люди, було, показували на нього й здивовано питали себе, що ж там робить Чорний Пітер. Саме завдяки цьому вікну, містере Холмсе, ми дізнались під час слідства про одну з нечисленних, але варту уваги дрібниць.

Ви пам'ятаєте, що муляр на ймення Слетер, який ішов близько першої години ночі з Форест Роу за два дні до вбивства, зупинився біля садиби капітана й подивився на квадрат світла, що пробивалось крізь дерева. Він присягається, що на занавісці було чітко видно тінь від оберненої в профіль голови якогось чоловіка і що ця тінь падала аж ніяк не від Пітера Кері, якого він добре знав. Тінь належала якомусь бороданеві, але борода в нього була коротка й стирчала вперед зовсім не так, як у капітана. Це твердить муляр, але перед цим він просидів дві години в пивній, та й від шляху до вікна досить далеко. Крім того, це було в понеділок, а злочин стався в середу.

У вівторок Пітер Кері перебував у найчорнішому гуморі, він був п'яний, як чіп, і не менш лютий і небезпечний, ніж дикий звір. Він никав по садибі, і жінки, почувши, що він іде, замкнулися в будинку. Пізно ввечері він подався до своєї хатини. Близько другої години ночі його дочка, яка спала при відчиненому вікні, почула з боку хатини страшний зойк, але не надала йому значення, бо для капітана не було чимось незвичайним лементувати й кричати, коли він напивався. Вставши о сьомій годині, одна з служниць помітила, що двері хатини відчинено, але цього чоловіка всі страшенно боялись, і тому до полудня ніхто не наважувався подивитись, що з ним сталось. Нарешті, зазирнувши у відчинені двері, жінки побачили таке видовище, від якого, сплотившись, кинулись бігти в село. За годину я був на місці й перебрав справу на себе.

Ну, нерви в мене міцні, ви це знаєте, містере Холмсе, але даю вам слово честі, що мене поймав дроз, коли я просунув голову в ту хатину. Вона аж гула, немов фісгармонія, від звичайних і трупних мух, що налетіли туди, а підлога й стіни були наче на бойні. Капітан називав свою хатину "каютою" і, звичайно, мав на це всі підстави, бо, потрапивши туди, можна було подумати, що ти на кораблі. В одному кінці притулилась койка, біля неї корабельна скриня, на стінах висіли звичайні й морські карти, а також фотознімок "Морського однорога", на полиці стояв рядок судових журналів — усе точно так, як і належить бути в капітанській каюті. І там же, посеред усього цього, перебував і сам хазяїн — обличчя спотворене, наче у пропащої душі в пеклі, велика

чорно-сива борода під час передсмертної агонії задерлася вгору. Широкі капітанові груди було пробито сталевим гарпуном, який глибоко встромився в дерев'яну стіну позад нього. Капітан сидів пришпилений до стіни, наче жук до картону. Звичайно, він був мертвий, мертвий від тієї миті, коли з його грудей вихопився передсмертний зойк.

Я знайомий з вашими методами, сер, і застосував їх. Перш ніж дозволити що-небудь переставляти, я найре-тельніше оглянув землю навколо хатини й підлогу в кімнаті. Але ніяких слідів не виявив.

— Ви хочете сказати, що не побачили їх?

— Запевняю вас, сер, слідів просто не було.

— Мій любий Гопкінсе, я розслідував чимало злочинів, але жодного з них не вчинила летюча людина. Доти, поки злочинець стоїть на двох ногах, він обов'язково залишить який-небудь відбиток чи подряпину або зрушить що-небудь з місця, і людина, яка мислить по-науковому, здатна все це виявити. Неможливо повірити, щоб у цій заляпаній кров'ю кімнаті не було слідів, які могли б стати нам у пригоді. А проте з повідомлення про перебіг слідства мені зрозуміло, що в кімнаті були речі, які ви бачили, але з висоти ваших знань не помітили.

Молодий інспектор аж скривився від іронічного зауваження мого друга.

— Я зробив дурницю, містере Холмсе, що негайно ж не покликав вас, — сказав він. — Проте час назад не повернути. Так, у хатині було кілька предметів, які потребували особливої уваги. Один з них — гарпун, яким вчинено вбивство. Хтось зняв його з гака на стіні. Два гарпуни залишились на своїх гаках, а гак для третього був порожній. На держаку викарбувано "Пароплав "Морський одноріг", Данді". Це ніби свідчить про те, що злочин скоєно в нападі люті й що вбивця схопив першу-ліпшу зброю, яка потрапила йому під руку. А той факт, що Пітер Кері був

цілком одягнений, хоч убивство сталося о другій годині ночі, наводить на думку, що він призначив убивці побачення, це підтверджується ще й тим, що на столі стояла пляшка рому й дві брудні склянки.

— Так,— мовив Холмс,— на мою думку, обидва ваші умовиводи припустимі. А чи були там крім рому інші спиртні напої?

— Авжеж. На скрині стояла підставка з трьома графинами, в яких було бренді й вино. Та це для нас не має значення, оскільки всі графини були повні, отже, з них не наливали.

— І все ж їх наявність про дещо говорить,— зауважив Холмс.— Та послухаймо ще про предмети, які, на вашу думку, мають відношення до вбивства.

— На столі лежав той капшук для тютюну.

— Де саме?

— Він лежав посередині. Його зроблено з тюленьчої сириці— з шерстю, була ще сирова шворка, щоб той капшук зав'язувати. Всередині є літери "П. К". У ньому було пів-унції міцного матроського тютюну.

— Чудово. Що ще?

Стенлі Гопкінс витягнув з кишені записну книжку бляклого жовтуватого-коричневого кольору. Палітурки в неї були шерехаті й заяложені, папір посірів. На першій сторінці стояли ініціали "Д. Х. Н." і дата "1883". Холмс поклав записну книжку на стіл і заходився з властивою йому ретельністю вивчати її,— тим часом як ми з Гопкінсом дивились на неї з-за його плечей. На другій сторінці були друковані літери "К. Т. З.", а далі йшло кілька сторінок, всуціль заповнених цифрами. Кожний з інших заголовків — "Аргенті-на", "Коста-Ріка", "Сан-

Пауло" — також супроводжувався кількома сторінками цифр і якихось позначок.

— А що ви думаєте про ці записи? — спитав Холмс.

— Мабуть, це опис цінних паперів фондової біржі. Я вважаю, що "Д. Х. Н." — ініціали біржового маклера, а "К. Т. З.", можливо, його клієнт.

— Або "Канадська Тихоокеанська залізниця",— докинув Холмс.

Стенлі Гопкінс спересердя сипнув крізь зуби чортами й ударив себе по стегну кулаком.

— Ну й дурень же я! — вигукнув він.— Звичайно, так воно й є. Тепер нам залишається тільки розгадати, що означає "Д. Х. Н.". Я вже переглянув старі реєстри фондової біржі за тисяча вісімсот вісімдесят третій рік і не знайшов жодного маклера з такими ініціалами ні серед своїх, ні серед закордонних. А проте відчуваю,

що тут знаходиться найважливіший ключик до розгадки вбивства. Ви повинні визнати, містере Холмсе: цілком можливо, що ці ініціали належать тій другій людині, яка була в хатині, тобто, іншими словами, вбивці. Я також схильний думати, що долучення до справи записника, цього документального доказу, в якому перелічено таку велику кількість цінних паперів, уперше дає нам деякі підстави для розуміння мотивів злочину. З виразу обличчя Шерлока Холмса було видно, що він неабияк вражений цією новиною.

— Я повинен визнати справедливість обох ваших міркувань,— сказав він.— Ця записна книжка, зовсім не згадана в матеріалах слідства, докорінно змінює ті попередні висновки, які в мене, можливо, сформувались. У вибудованій мною теорії цього злочину я не можу знайти їй місця. А чи не пробували ви простежити, кому належать ці цінні папери?

— Я вже надіслав запити в різні контори, але боюсь, що повний список власників акцій цих південноамериканських концернів треба шукати в Південній Америці, і спливе не один тиждень, поки ми з'ясуємо, кому належать акції із записника.

Холмс і далі розглядав оправу записної книжки крізь лупу.

— Тут, безперечно, якась зміна кольору,— сказав він.

— Так, сер, це слід від крові. Я вам казав, що підняв цей записник з підлоги.

— А кривава пляма була згори чи зі споду?

— На тому боці, що лежав на дошках.

— А це, зрозуміло, доводить: записник упав на підлогу вже після того, як було скоєно злочин.

— Саме так, містере Холмсе. Я належним чином оцінив цю деталь і думаю, що його загубив злочинець, коли тікав геть. Записник лежав біля дверей.

— Мабуть, жодного з перелічених у записнику цінних паперів не було знайдено серед речей убитого?

— Ні, сер.

— Чи є у вас підстави підозрювати, що це пограбування?

— Ні, сер. Здається, ніщо не зникло.

— Боже мій, справді дуже цікава справа! Але ж там був ніж, чи не так?

— Так, фінський ніж, ще в піхвах. Він лежав біля ніг убитого. Місіс Кері визнала, що це ніж її чоловіка.

Холмс на якийсь час замислився.

— Гаразд,— сказав він.— Я так думаю, що мені треба поїхати туди й подивитись на все самому.

Стенлі Гопкінс не стримався від радісного вигуку:

— Дякую вам, сер! Це зніме з мене важкий тягар.

Холмс насварився на інспектора пальцем.

— Тиждень тому все було б значно легше,— сказав ВІН.— Але навіть тепер моя поїздка може виявитись не зовсім марною. Вотсоне, якщо ви можете приділити мені свій час, я буду дуже радий вашому товариству. А ви, Гопкінсе, викличте, будь ласка, екіпаж, за чверть години ми будемо готові вирушити у Форест Роу.

Зійшовши з поїзда на маленькій станції, ми їхали ще кілька миль залишками великих гаїв, що колись були часткою величезного лісу, який так довго стримував вторгнення саксів і непролазні хащі якого шістдесят років служили Британії бастіоном. Чималі ділянки лісу було вирубано, бо тут виникли перші в країні чавуноливарні заводи, отож і валили дерева, щоб плавити руду. Нині чавуноливарна промисловість пересунулась у більш багаті райони Півночі, і ніщо крім цих спустошених гайків та глибоких рубців на тілі землі не нагадує про минуле. На широкій галяві зеленого схилу горба стояв довгий низький кам'яний будинок, до якого через поля вела звивиста під'їзна доріжка. Ближче до шляху, оточена з

трьох боків кущами, стояла маленька хатинка, повернувшись у наш бік одним з вікон і дверима. Оце й було місце злочину.

Стенлі Гопкінс провів нас спочатку в будинок, де представив змученій сивій жінці, вдові вбитого; її виснажене, пооране глибокими зморшками обличчя, зачаєний жах у глибині очей в червоних повіках повідали нам про прожиті нею роки злигоднів і жорстокого поводження. З нею була її дочка, бліда білява дівчина; зухвало дивлячись на нас, вона заявила, що радіє із смерті батька і що благословляє руку, яка завдала йому смертельного удару. Пітер Кері створив для себе сім'ю, на яку страшно було дивитись, і ми відчули полегшення, коли знову опинились під сонячним промінням і пішли стежкою, второваною ногами покійного капітана.

Хатинка являла собою найпростішу дерев'яну споруду під гонтовим дахом, одне з її вікон було біля дверей, а друге з протилежного боку. Стенлі Гопкінс витягнув з кишені ключ і схилився над замком, але раптом зупинився, погляд його став уважний, а на обличчі відбилосся здивування.

— Хтось доклав рук до цього замка,— сказав він. Це не викликало сумнівів. Двері навколо замка було глибоко подряпано, білі лінії чітко виднілись на фарбі, наче подряпини з'явилися тільки що. Холмс вивчав вікно.

— Вікно теж намагались відчинити. Але хоч би хто це був, залізити всередину йому не пощастило. Мабуть, дуже невправний зломщик.

— Це вкрай дивно,— сказав інспектор.— Я можу заприсягтися, що ще вчора ввечері цих подряпин не було.

— Мабуть, якийсь цікавий з села,— зробив я припущення.

— Ні, не схоже. Мало хто з селян наважиться зайти на садибу, а тим більше влізти в "каюту". А ви як вважаєте, містере Холмсе?

— Я вважаю, що доля ставиться до нас дуже прихильно.

— Ви хочете сказати, що цей чоловік прийде сюди знову?

— Цілком можливо. Він приходив, сподіваючись, що двері не замкнено. І спробував відчинити їх маленьким складаним ножиком. Але не зміг. Що тепер він має робити?

— Прийти ще раз наступної ночі з більш придатним інструментом.

— Слушно. Ми зробимо помилку, якщо не прийдемо сюди зловити його. А поки що дайте мені оглянути "каюту" зсередини.

Сліди трагедії було вже усунуто, але меблі в маленькій кімнатці стояли так само, як у ніч убивства. Протягом двох годин Холмс, неймовірно зосереджений, оглядав по черзі кожний предмет, але вираз його обличчя свідчив, що всі ці зусилля нічого йому не дають. Лише один раз він урвав свої вперті пошуки.

— Чи ви брали що-небудь з цієї полиці, Гопкінсе?

— Ні, я нічого не чіпав.

— Звідси щось узято. Отут у кутку полиці пилюки менше, ніж деінде. Можливо, тут лежала книжка. Або якась скринька. Ну, добре, мені в хатині більше нічого робити. Ходімо погуляємо, Вотсоне, в цих чудових гаях, помилуємось пару годин птахами й квітами. З вами, Гопкінсе, ми зустрінемось тут пізніше й подумаємо, чи не вдасться нам познайомитися ближче з джентльменом, який приходив сюди вночі.

На початку дванадцятої години ночі ми влаштували засідку. Гопкінс висловився за те, щоб залишити двері хатини відчиненими, але Холмс дотримувався думки, що це викличе у невідомого підозру. Замок був такий нескладний, що вистачило б і міцного леза ножа, щоб відсунути

заскочку. Холмс також запропонував чекати не всередині хатинки, а біля неї, в кущах під другим вікном. Таким чином ми змогли б простежити за цим чоловіком, якби він засвітив світло, і дізнатись про мету його таємних нічних відвідин.

Це було тривале й похмуре чекання, не позбавлене, проте, того нервового збудження, що його відчуває мисливець у засідці біля водопою, коли чигає на спраглого хижака. Який дикий звір підкрадеться до нас із темряви? Чи буде це лютий злочинець-тигр, якого можна взяти тільки після жорстокої боротьби, пустивши в дію гострі ікла й кігті, чи ним виявиться який-небудь боягуз-шакал, небезпечний лише для кволих і беззахисних?

У цілковитому мовчанні ми нишкли в кущах, готові до всього. Спочатку наше чекання урізноманітнювалось звуками кроків запізнілих перехожих і голосами, що долинали з села, але потроху все завмерло, і нас огорнула абсолютна тиша, порушувана тільки боєм далеких церковних дзигарів, які підказували нам, що ніч не стоїть на місці, та шурхотінням і шепотінням дрібного дощу в листі, що правило нам за дах.

Дзигарі вибили пів на третю — настала найтемніша передсвітанкова година, коли ми, здригнувшись, почули приглушене, але виразне клацання засувки на хвіртці. Хтось вийшов на під'їзну доріжку. Знову запала тривала тиша, і я уже почав був побоюватись, що це фальшива тривога, коли з другого боку почулись скрадливі кроки, а за мить металеве дряпання й подзвякування. Чоловік намагався відімкнути двері. Цього разу він або діяв вправніше, або інструмент мав кращий, бо раптом там щось різко дзенькнуло й зарипіли дверні завіси. Потім витерся сірник, і наступної миті рівне світло свічки розлилось у хатині. Крізь марлеві занавіски наші погляди прикипіли до того, що відбувається всередині.

Нічний відвідувач був худорлявим, хворобливим на вигляд молодиком з чорними вусами, що підкреслювали мертвотну блідість його обличчя. Йому було, мабуть, не більше двадцяти років. Мені ще ніколи не

траплялось бачити людину, яка перебувала б у такому жалюгідному стані, викликаному страхом: зуби в нього, здається, цокотіли, весь він тремтів. Одягнений він був, як джентльмен,— широка куртка з поясом, бриджі, на голові сукняна кепка. Ми побачили, як він злякано озирнувся навсебіч. Потім поставив свічку на стіл і зник з наших очей в одному з кутків. Повернувся він звідти з величезною книгою — одним з тих суднових журналів, які стояли рядочком на полицях. Нахилившись над столом, він швидко гортав його сторінки, поки не натрапив на місце, яке шукав. Тоді, сердито вдаривши стиснутим кулаком по журналу, він закрив його, поставив на місце в кутку полиці й загасив свічку. Та ледве він повернувся, щоб вийти з хатини, як Гопкінс схопив його за комір, і я почув голосний, сповнений страху крик: молодик зрозумів, що його впіймано. Свічку знову засвітили, і ми побачили нашого нещасного бранця, який, скулившись, трусився в руках інспектора. Потім він опустився на скриню й безпорадно поглядав на нас — то на одного, то на другого, то на третього.

— Ну, дороженький,— сказав Стенлі Гопкінс,— хто ви такий і що вам тут треба?

Юнак узяв себе в руки і подивився нам в обличчя, намагаючись не втрачати самовладання.

— Ви, мабуть, детективи? — спитав він.— І думаєте, що я маю відношення до смерті капітана Пітера Кері? Запевняю вас, я не винний.

— Ми про це подумаємо,— сказав Гопкінс.— Перш за все, як вас звуть?

— Джон Хоплі Неліген.

Я помітив, як Холмс і Гопкінс презирнулись.

— Що ви тут робите?

— Чи можу я говорити з вами конфіденційно?

— Звичайно, ні.

— Тоді я вам нічого не скажу.

— Якщо вам нічого відповісти, то це справить на суд якнайгірше про вас враження.

Юнак аж відсахнувся.

— Що ж, тоді доведеться сказати,— мовив він.— Та чому б і ні? А проте навіть думати гидко, що давня ганебна справа знову спливе на поверхню. Чи ви коли-небудь чули про Даусона й Нелігена?

З виразу обличчя Гопкінса я зрозумів, що він ніколи про них не чув, але Холмс виявив до слів юнака гостру цікавість.

— Ви, зрозуміло, маєте на увазі власників Західного банку? — спитав він.— Вони збанкрутіли на мільйон, розорили половину родин у графстві Корнуел, а Неліген зник.

— Цілком справедливо. Неліген — мій батько.

Нарешті ми почали одержувати деякі конкретні відомості, а проте між банкіром-втікачем і капітаном Пітером Кері, пришпиленим до стіни одним з його власних гарпунів, лежала глибока прірва. І ми уважно слухали далі розповідь юнака.

— Банкрутство зачепило тільки мого батька. Даусон відійшов від справ ще раніше. В той час мені виповнилось лише десять років, але я був уже досить дорослим, щоб відчувати всю ганьбу й жах того, що трапилось. Люди без кінця говорили, ніби мій батько вкрав усі цінні

папери й утік. Це неправда. Батько вірив, що коли він матиме час, щоб реалізувати їх, то все буде гаразд і він сповна розрахується зі своїми вкладниками. Він вирушив на маленькій яхті в Норвегію саме перед тим, як було видано ордер на його арешт. Я пам'ятаю останню ніч, коли він прощався з моєю матір'ю. Він залишив нам список цінних паперів, які брав з собою, і запрявся, що повернеться з чистим сумлінням і що ніхто з його довіртелів не зазнає збитків. Ну, а відтоді ми про нього нічого не чули. Зникла і яхта, і він. Ми з матір'ю були переконані, що батько з яхтою й усіма цінними паперами спочиває на морському дні. Є в нас один відданий друг, бізнесмен, і от він не так давно виявив, що деякі з цінних паперів, які батько взяв у Норвегію, знову з'явилися на Лондонському ринку. Можете уявити наше здивування! Я витратив кілька місяців на те, щоб простежити, звідки вони йдуть, і нарешті після багатьох сумнівів і невдач з'ясував, що першим їх продавцем є капітан Пітер Кері, власник цієї хатини.

Природно, я навів довідки про цього чоловіка. Я дізнався, що він командував китобійним судном, яке повинно було повертатися з арктичних морів саме в той час, коли мій батько плив у Норвегію. Осінь того року була буряна, з півдня раз у раз налітали затяжні шторми. Батькову яхту дуже легко могло занести на північ, де її, мабуть, зустрів корабель капітана Пітера Кері. Якщо це так, то що сталося з моїм батьком? В усякому разі, якби я, спираючись на свідчення Пітера Кері, зміг довести, що цінні папери потрапили на ринок від нього, то це було б доказом того, що не мій батько продав їх і що він не розраховував на особисту вигоду, коли їх узяв.

Я приїхав у Суссекс з наміром побачитися з капітаном, але саме в цей час він помер страшною смертю. У звіті про хід розслідування я прочитав опис його "каюти", де, як там твердилось, зберігаються старі судові журнали з його корабля. Мені спало на думку, що якби пощастило перевірити, що саме відбувалось на борту "Морського однорога" в серпні тисяча вісімсот вісімдесят третього року, то я, очевидно, дізнався б і про таємничу долю мого батька. Минулої ночі я спробував добратися до цих журналів, але не зміг відчинити двері. Сьогодні вночі спроба була

успішною, проте виявилось, що сторінки, відведені для записів подій того місяця, з журналу видрано. І тієї ж хвилини я опинився у ваших руках.

— Це все? — спитав Гопкінс.

— Так, усе.— На цих словах очі юнака забігали.

— Вам більше нічого нам сказати? Він вагався.

— Ні, нічого.

— До вчорашньої ночі ви тут були?

— Ні.

— Тоді як ви пояснюєте оце? — вигукнув Гопкінс, показуючи юнакові вбивчий речовий доказ — записник з його ініціалами на першій сторінці й плямою крові на палітурці.

Нещасний не витримав. Він затулив обличчя руками й знову затремтів.

— Де ви його взяли? — простогнав він.— А я й не знав. Я думав, що загубив його в готелі.

— Годі,— суворо мовив Гопкінс.— Якщо у вас є сказати щось іще, то ви повинні сказати це на суді. А зараз підете зі мною в поліцію. Ну, містере Холмсе, я дуже зобов'язаний вам і вашому другу за те, що ви приїхали допомогти мені. Виявляється, у вашій присутності не було потреби, я довів би справу до цього успішного завершення й без вас, але я все ж таки лям вдячний. Для вас замовлено кімнати в готелі Брембл-тай, отже ми можемо йти в селище разом.

— Ну, Вотсоне, якої ви про все це думки? — спитав

Холмс, коли ми наступного ранку повертались назад у Лондон.

— Я бачу, що ви незадоволені.

— О ні, мій любий Вотсоне, я цілком задоволений. Але в той же час методи Стенлі Гопкінса мене не приваблюють. Він мене розчарував. Я сподівався від нього кращого. Слід завжди пам'ятати про те, що у викритті будь-якого злочину можливі альтернативні варіанти, і діяти відповідно. Це перше правило кримінального розслідування.

— Які ж тоді альтернативні варіанти в даному випадку?

— Та лінія, якої дотримувався я. Вона може нікуди нас не привести. Важко зараз твердити щось певне. Але я, принаймні, доведу її до кінця.

На Бейкер-стріт на Холмса чекало кілька листів. Він схопив один з них, розпечатав і стримано, але переможно розсміявся.

— Чудово, Вотсоне! Альтернативний варіант дається взнаки. У вас є телеграфні бланки? А напишіть-но для мене парочку телеграм: "Самнеру, пароплавному агенту, Реткліфф, Хайвей. Надішліть трьох чоловік, прибути завтра вранці о десятій. Безіл". Це моє ім'я в тих місцях. Друга: "Інспектору Гопкінсу, Брікстон, Лорд-стріт, 46. Приїздіть завтра сніданок дев'ять тридцять. Важливо. Телеграфуйте, якщо не зможете. Шер-лок Холмс". Так от, Вотсоне, ця пекельна справа не давала мені спокою аж десять днів. А цими телеграмами я остаточно її здихаюсь. Завтра, сподіваюсь, вона нагадає нам про себе востаннє.

Точно в призначений час з'явився інспектор Стенлі Гопкінс, і ми всі посідали за смачний сніданок, який приготувала місіс Хадсон. Молодий детектив перебував у піднесеному настрої, переживаючи свій успіх.

— Ви справді впевнені, що ваші висновки правильні? — звернувся до нього Холмс.

— Важко навіть уявити більш безсумнівний випадок.

— А мені справа здається незавершеною.

— Ви дивуєте мене, містере Холмсе. Чого ще можна бажати?

— Хіба ваше витлумачення охоплює всі деталі справи?

— Безперечно. Мені відомо, що молодий Неліген прибув у готель Бремблтай того дня, коли стався злочин. Він приїхав нібито для того, щоб пограти в гольф. Його кімната знаходилась на першому поверсі, і він міг піти з готелю, коли йому заманеться. Тієї ночі він пішов у Вудменс Лі, зустрівся з Пітером Кері в його хатині, полаявся з ним і вбив його гарпуном. Потім, нажаханий тим, що накоїв, він вибіг з хатини, загубивши по дорозі записну книжку, яку приніс із собою, щоб розпитати Пітера Кері про оті цінні папери. Ви, мабуть, помітили, що деякі з них у записнику було позначено хрестиками, а інші, їх переважна більшість, позначок не мають. Ті, що з хрестиками, було продано на Лондонському ринку, а інші, очевидно, ще залишались у Кері, і молодий Неліген, як він сам признався, дуже хотів одержати їх назад, щоб справедливо розрахуватися з кредиторами свого батька. Після втечі він якийсь час не наважувався знову підійти до хатини, але зрештою присилував себе зробити це, щоб роздобути потрібні йому відомості. Просто й зрозуміло, хіба не так?

Холмс посміхнувся й похитав головою.

— Здається мені, Гопкінсе, що ваша версія має один недолік, бо таке, як ви розповіли, взагалі неможливе за самою своєю природою. Чи ви пробували проштрикнути тіло гарпуном? Ні? Ну й ну, любий сер, ви повинні звернути неабияку увагу на цю деталь. Мій друг Вот-сон міг би

повідати вам, що я провів цілий ранок у відповідних вправах. Це не дуже легко зробити, тут потрібна дужа й натренована рука. Адже удар капітану було завдано з такою силою, що гарпун глибоко увігнався в стіну. Чи можете ви припустити, що цей анемічний юнак здатний на такий страшний удар? Чи є він тим чоловіком, який гупої ночі кружляв ром з Пітером Кері? І чи саме його профіль бачили за дві ночі до вбивства? Ні, ні, Гопкінсе, ми повинні пошукати когось страшнішого.

Поки Холмс говорив, обличчя детектива дедалі більше видовжувалось, його надії й честолюбні плани гинули в нього на очах. Але він не хотів відмовитись від своєї позиції без боротьби.

— Ви не можете заперечити, містере Холмсе, що Неліген був там тієї ночі. Це доводить його записник.

Я вважаю, що зібрав достатньо доказів, щоб передати справу до суду, навіть якщо ви знаходите в ній вразливі місця. Крім того, містере Холмсе, я свого злочинця зловив. Що ж до вашого "когось страшнішого", то де він?

— Як на мою думку, він зараз піднімається нашими сходами,— спокійно відповів Холмс.— Мені здається, Вотсоне, буде непогано, якщо ви триматимете ваш револьвер напохваті.— Він підвівся й поклав на приставний столик аркуш паперу, на якому було щось написано.— Тепер ми готові,— додав він.

Знадвору долинула розмова, почулись хрипкі голоси, потім місіс Хадсон відчинила двері й оголосила, що троє чоловіків питають капітана Безіла.

— Впускайте їх по одному,— сказав Холмс.

Першим увійшов маленький кругленький, мов яблуко, чоловічок з червонястими щоками й пишними сивими бакенбардами. Холмс вийняв з кишені листа.

— Ваше ім'я? — спитав він.

— Джеймс Ланкастер.

— Мені дуже шкода, Ланкастере, але місце вже зайнято. Ось вам півсоверена за те, що ми вас потурбували. Пройдіть-но в оту кімнату й почекайте кілька хвилин.

Другим був довготелесий худючий чоловік з гладким волоссям і запалими щоками. Його звали Х'ю Петтінс. Він також дістав відмову, півсоверена й наказ почекати.

Третім претендентом на місце виявився чоловік з примітною зовнішністю. Його люте бульдожаче обличчя було наче взято в раму зі сплутаної чуприни і такої самої бороди, з-під навислих густих і кошлатих брів світилися сміливі чорні очі. Він привітався й став на моряцький манір, крутячи в руках кепку.

— Як вас звуть? — спитав Холмс.

— Патрік Керне.

— Гарпунер?

— Так, сер. Двадцять шість рейсів.

— З Данді, гадаю?

— Так, сер.

— І згодні йти на дослідницькому судні?

— Так, сер.

— Скільки хочете платні?

— Вісім фунтів на місяць.

— Можете стати до роботи негайно?

— Як тільки одержу спорядження.

— Документи з вами?

— Так, сер.

Він видобув з кишені пачку пожмаканих і заялжених паперів. Холмс переглянув їх і повернув назад.

— Ви саме той, хто мені потрібен,-мовив він.— Ось тут на столику контракт. Підпишіть його — і справу залагоджено.

Моряк перевальцем перейшов кімнату і взявся за ручку.

— Тут підписати? — спитав він, зсугулившись над столом.

Холмс схилився над його плечем і непомітним рухом просунув свої руки вперед, до рук гарпунера.

— Достатньо,— мовив він.

Я почув дзенькіт сталі й ревіння розлюченого бика. Наступної миті Холмс і моряк, учепившись один в одного, покотились по підлозі. Моряк

мав величезну силу навіть у наручниках, які Холмс так спритно замкнув у нього на зап'ястках. Він, мабуть, швидко подужав би мого друга, якби ми з Гопкінсом не кинулись йому на допомогу. І тільки коли я притиснув цівку свого револьвера до моряцької скроні, він нарешті зрозумів, що його опір марний. Ми зв'язали йому ноги мотузкою і підвелися з підлоги, ледве переводячи подих.

— Я просто мушу вибачитись перед вами, Гопкін-се,— сказав Шерлок Холмс.— Боюсь, що омлет уже холодний. А проте решта вашого сніданку повинна сподобатись вам ще більше, коли зважити на те, що ви довели свою справу до переможного завершення.

Стенлі Гопкінсу від здивування одібрало мову.

— Не знаю, що й казати, містере Холмсе,— нарешті вихопилось у нього, і він страшенно почервонів.— Здається, я повадився як дурень від самісінького початку. Тепер я розумію: ви майстер, а я тільки учень, і цього мені ніколи не слід забувати. Навіть зараз, коли я бачу, що ви зробили, я не розумію, як це вам вдалося і що воно означав.

— Добре, добре,— добродушно обізвався Холмсі— ми всі вчимося на своєму досвіді, а наука для вас цього разу полягає в тому, що ніколи не слід випускати з уваги альтернативних варіантів. Ви так захопились молодим Нелігеном, що навіть не згадали про Патріка Кернса, який навмисне вбив Пітера Кері. розмову перебив хрипкий голос моряка.

— Слухайте сюди, містере,— сказав він,— я не скаржусь на те, що ви дали волю рукам, але мені хотілось би, щоб ви називали речі своїми іменами. Ви кажете "навмисно вбив Пітера Кері", а я кажу "вбив Пітера Кері", і в цьому вся різниця. Може, ви мені не вірите, може, думаєте, ніби я плету небилиці?

— Аж ніяк,— відгукнувся Холмс.— Ми охоче вислухаємо все, що ви збираєтесь сказати.

— Говорити мені багато не треба, і, богом присягаюсь, кожне моє слово — правда. Я знав Чорного Пітера, і коли він схопився за ніж, я миттю вдарив його гарпуном, бо розумів, що одному з нас не жити. Ось так він і вмер. Можете називати це навмисним убивством. Та хоч би там як, а мені краще вмерти із зашморгом на шиї, аніж з ножем Чорного Пітера в серці.

— Як ви туди потрапили? — спитав Холмс.

— Я розповім вам усе з початку. Тільки посадіть мене, щоб мені легше було говорити. Це трапилось у тисяча вісімсот вісімдесят третьому році, в серпні. Пітер Кері був хазяїном "Морського однорога", а я — запасним гарпунером. Ми виходили з пакової криги, повертаючись додому, вітер був зустрічний, цілий тиждень лютував шторм, що йшов з півдня, ось тоді ми й підібрали маленьке суденце, занесене на північ. На ньому був всього лише один чоловік, до того ж не моряк. А команда суденця вирішила, що воно піде на дно, сіла в шлюпочку й пішла до норвезького берега. Я так гадаю, що всі вони потопились. Ну, ми взяли його на борт, цього чоловіка, вони з капітаном довго балакали в його каюті. Всього багажу, з яким ми підняли того чоловіка на борт, було 'одна коробка з білої бляхи. Наскільки я знаю, ім'я того чоловіка ні разу не було названо, а на другу ніч він зник, наче його й не було. Тоді оголосили, що він або сам кинувся, або впав за борт — тієї ночі шторм був страшний. І тільки один чоловік знав, що з ним сталось, і цим чоловіком був я, бо на власні очі бачив, як капітан схопив його за ноги біля кісточок і перекинув через леєр, і трапилось це темної ночі посеред нічної вахти за два дні до того, коли ми побачили вогонь маяка на Шетландських островах.

Ну, я тримав язик за зубами і чекав, що буде далі. А коли ми прийшли в Шотландію, все було приховано, ніхто ні про що не питав. Випадково загинув якийсь невідомий та й край, хіба кому діло починати слідство? А незабаром Пітер Кері покинув службу, і минуло багато років, перш ніж я його знайшов. Я здогадався, що він пішов на такий вчинок заради

бляшаної коробки, заради того, що в ній було. Тепер, думаю, він мені заплатить, щоб я не розтуляв рота.

Де він живе, я дізнався від одного моряка, якого зустрів у Лондоні, й приїхав сюди вичавити з нього дещицю. В першу ніч він поводився досить розважливо і готовий був дати мені стільки, що я на все життя здихався б від моря. Ми мали визначити суму через дві ночі. Коли я прийшов, він уже був п'яний на три чверті й у гидкому настрої. Ми сіли й почали пити, балакаючи про давні часи, але що більше він пив, то менше подобався мені вираз його обличчя. Я помітив на стіні гарпун, думаю, він мені може стати в пригоді ще до того, як ми домовимось. А потім він сказився, взявся мене клясти, аж слина летіла, по очах видно, що вб'є, а в руках уже тримає ніж. Та не встиг він витягти той ніж з піхов, як я пришпилив його гарпуном. Господи, як він заверещав! Його обличчя досі не дає мені спати. Я стояв там, а навколо мене лилась його кров. Я трохи почекав, але все було спокійно, і до мене знову повернулось самовладання. Роздивився навколо — бачу, на полиці бляшана коробка. Я мав на неї такі ж права, як і Пітер Кері, отож я взяв її й подався геть з хатини. І наче якийсь дурень, забув на столі свій капшук для тютюну.

А зараз я розповім вам про найдивовижнішу річ у всьому цьому ділі. Ледве я встиг вийти з хатини, аж раптом почув, що хтось іде, і сховався в кущах. Підійшов крадькома якийсь чоловік, зайшов у хатину, закричав, наче здибався з привидами, і так накивав п'ятами, що тільки я його й бачив. Хто то був і чого хотів, не знаю. Що стосується мене, то я відмахав десять миль, сів на поїзд у Танбрідж Уеллс і приїхав у Лондон — усіх обвів навколо пальця.

Ну, коли я подивився в коробку, то побачив, що грошей там катма, чогось іншого теж немає, а тільки папери, які я не наважився продавати. Чорний Пітер вислизнув з моїх рук, і я опинився в Лондоні на мілині без жодного шилінга в кишені. У мене було тільки моє ремесло. Я побачив ці оголошення про гарпунерів та велику платню й пішов до морських агентів, а вони послали мене сюди. Це все, що я знаю, і скажу ще раз: за

те, що я вбив Чорного Пітера, правосуддя повинно подякувати мені, бо я заощадив йому витрати на прядив'яну вірьовку.

— Вельми переконливе зізнання,— мовив Холмс, підводячись і запалюючи люльку.— Думаю, Гопкінсе, що вам слід, не гаючи часу, відпровадити вашого бранця в надійне місце". Ця кімната не дуже підходить на роль тюремної камери, а містер Патрік Керне займає надто багато місця на нашому килимі.

— Містере Холмсе,— сказав Гопкінс,— навіть не знаю, як вам дякувати. Я й далі не розумію, яким чином вам удалося досягти такого результату.

— Просто мені пощастило від самого початку вхопитись за потрібну нитку. Цілком можливо, що якби я знав про цю записну книжку, вона теж спрямувала б мої думки не в той бік, як це трапилося з вами. Але геть усе, мною почуте, вело тільки в одному напрямку. Величезна сила, вміння користуватися гарпуном, ром, капшук для тютюну з тюленячої шкіри й міцний тютюн — усе це вказувало на моряка, до того ж на китобоя. Я був переконаний, що ініціали "П. К." на капшуку — звичайнісінький збіг і що вони зовсім не стосуються Пітера Кері, бо палив він рідко, а люльки в його "каюті" не знайшли. Пригадуєте, я ще питав, чи не було в "каюті" бренді й віскі. Ви відповіли, що не було. А який моряк питиме бренді й віскі, коли в нього є ром? Так, я був переконаний, що це моряк.

— А як ви його знайшли?

— Мій любий сер, ця проблема вже не являла труднощів. Якщо це був моряк, то тільки той, хто ходив з Пітером Кері на "Морському однор'огу". Наскільки я зміг з'ясувати, Кері на інших кораблях не плавав. Я втратив три дні на листи в Данді й кінець кінцем одержав імена й прізвища всіх членів команди "Морського однорога" в тисяча вісімсот вісімдесят третьому році. Коли я побачив у списку гарпунерів Патріка Кернса, мої пошуки майже закінчились. Я припускав, що цей чоловік, можливо,

перебуває в Лондоні і, мабуть, бажає на якийсь час покинути Англію. Тому я провів кілька днів в Іст-Енді, вигадав арктичну експедицію, потеревенив про спокусливі умови для гарпунерів, які служитимуть під командою капітана Безіла,— і ви бачите наслідки.

Чудово! — вигукнув Гопкінс.— Чудово!

— Ви повинні якнайшвидше добитися звільнення з-під арешту молодого Нелігена,— сказав Холмс.— На мою думку, вам треба перед ним вибачитись. Бляшану коробку необхідно йому повернути, але, звичайно, ті цінні папери, які Пітер Кері встиг продати, для нього назавжди втрачено. А ось і кеб. Гопкінсе, ви можете везти цього чоловіка. Якщо я буду потрібний вам на суді, то ми, я й доктор Вотсон, перебуватимемо десь у Норвегії — точну адресу я повідомлю пізніше.